

УДК 347.918

П.П. ЧЕРЕВКО, канд. юрид. наук, Закарпатський державний університет

ЦИВІЛЬНА ПРОЦЕСУАЛЬНА ДІЄЗДАТНІСТЬ НЕПОВНОЛІТНІХ СТОРІН У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Ключові слова: цивільний процес, неповнолітня сторона, вид дієздатності, обсяг дієздатності

Сторонами у цивільному процесі можуть виступати фізичні особи, які на момент розгляду цивільної справи можуть не мати повноліття, що дає можливість самостійно реалізувати весь обсяг цивільних процесуальних прав та самостійно виконувати покладені цивільні процесуальні обов'язки. Якщо питання цивільної процесуальної дієздатності неповнолітніх осіб у нормах цивільного права регламентовано чітко, так як нормативно визначено той обсяг прав і обов'язків, які неповнолітня особа вправі самостійно вчиняти в рамках неповної цивільної дієздатності без згоди своїх законних представників, то у цивільному процесуальному праві дане питання не настільки досконало регламентується, оскільки на законодавчому рівні не виділяють окремо вид цивільної процесуальної дієздатності неповнолітньої особи. Хоча Д.Ю. Іонова свого часу зауважила, що при законодавчому регулюванні цивільної процесуальної дієздатності мають бути повною мірою враховані норми матеріального права, що встановлюють здатність громадянина особисто здійснювати ті або інші матеріальні права і створювати для себе обов'язки [1, с.15].

Питаннями цивільної процесуальної дієздатності неповнолітніх у цивільному процесі займалися такі вчені, як Д.Ю. Іонова, Я.П. Зейкан, Є.В. Михайлова, Л.В. Сапейко тощо. Метою даної статті є визначення виду та обсягу цивільної процесуальної дієздатності неповнолітньої особи, яка виступає стороною у цивільній справі.

Загалом у цивільному праві цивільна правоздатність є єдиною, виходячи з того, що всі

суб'єкти цивільних відносин рівні перед законом (хоча юридичній особі не притаманні ті права, що властиві фізичній особі як людині). Проте у цивільному процесі цивільна правоздатність є різною, оскільки учасники цивільного процесу, виходячи із тих функцій, що вони виконують при розгляді цивільної справи, наділяються неоднаковими процесуальними правами та обов'язками. Цивільна дієздатність може бути поділена на певні види (повна, неповна, часткова, обмежена), де норми ЦК України чітко визначають обсяг дієздатності повнолітньої, неповнолітньої малолітньої особи та особи, дієздатність якої обмежена. Якщо аналізувати норми ЦПК України, то видно що цивільна процесуальна дієздатність сторін-фізичних осіб, не залежно від їхнього віку є єдиною (ст.29 ЦПК України). Виходячи з визначення цивільної процесуальної дієздатності можна зробити висновок, що вона або є в наявності або відсутня повністю.

Але у 2009 р. до ЦПК України була включена нова ст.27-1, яка чітко визначили обсяг тих процесуальних прав, які малолітні та неповнолітні особи, залучені у суді вправі здійснювати самостійно. Зокрема, вони можуть самостійно висловлювати свою думку у цивільній справі або отримувати допомогу законного представника у висловлюванні такої думки; мають право вимагати у судді роз'яснення їх цивільних процесуальних прав та наслідків дій представника чи законного представника, якщо за віком та станом здоров'я особа здатна це усвідомити. В тому же 2009 р. ст.43 ЦПК України була доповнена ч.4, яка надає малолітній та неповнолітній особі самостійно подати до суду клопотання про призначення або заміну законного представника у цивільній справі (заміна буде проводитися у тому разі, якщо це буде відповідати інтересам малолітньої чи неповнолітньої особи).

Таким чином, у 2009 р. виникли всі нормативні підстави стверджувати про існування неповної цивільної процесуальної дієздатності у сторін цивільного процесу, оскільки вони

отримали можливість самостійно реалізувати ряд своїх цивільних процесуальних прав у цивільній справі без згоди своїх законних представників. Хоча окремі вчені, на підставі зроблених змін, роблять помилкові судження. Так, Л.В. Сапейко вказує, що положення цієї статті (мова йде про ст.27-1 ЦПК України – *авт.*) дають підстави стверджувати, що зазначені особи (мається на увазі малолітні та неповнолітні особи – *авт.*) є повноправними учасниками цивільного процесу і наділяються у ньому як загальними правами і обов'язками, так і спеціальними правами [2]. Я.П. Зейкан, коментуючи ст.27-1 ЦПК України зазначає, що викликає сумнів у доцільності позиції коментованої статті щодо покладання на малолітню дитину, яка не набула цивільної процесуальної дієздатності, процесуальних обов'язків [3, с.94]. В жодному разі ст.27-1 ЦПК України у своєму тексті не дає можливість малолітнім та неповнолітнім особам *самостійно* (виділено автором) реалізовувати, наприклад, процесуальні права і обов'язки, вписані у ст.27 ЦПК України.

Слід зазначити, що до внесення відповідних змін у ЦПК України 2009 р. ряд вітчизняних науковців ділили цивільну процесуальну дієздатність на види відповідно обсягу цивільної дієздатності у цивільному праві [4, с.54–55; 5, с.84–85; 6, с.122]. Вказана помилка було зумовлена неправильним сприйняттям обсягу цивільної процесуальної дієздатності неповнолітньої особи у цивільній справі, де предметом судового розгляду є відносини, у яких вона брала самостійну участь. Зокрема, ЦПК України вказує, що неповнолітні віком від 14 до 18 років... у справах, що виникає з відносин, у яких вони особисто беруть участь, якщо інше не встановлено законом...можуть особисто здійснювати цивільні процесуальні права та виконувати обов'язки (ч.2 ст.29 ЦПК України). З. Ромовська, коментуючи ст.18 СК України, вказує: «Основною новелою цієї статті є надання дитині, якій виповнилося чотирнадцять років, цивільної процесуальної дієздатності. Така дитина має право самостійно подати позовну заяву на захист свого

права або інтересу, зокрема позовну заяву про розірвання шлюбу чи визнання шлюбу недійсним, визнання батьківства, стягнення аліментів, скасування усиновлення чи визнання усиновлення недійсним. Така дитина має усі процесуальні права позивача у процесі. Вона може бути і відповідачем (наприклад, у справі про визнання батьківства чи стягнення аліментів). Дитина, якій виповнилося чотирнадцять років, може сама звернутися до суду із заявою про надання їй права на шлюб (ст.23 Сімейного кодексу України)» [7, с.58].

Таким чином, жодних обмежень у реалізації процесуальних прав та обов'язків у неповнолітньої особи в цивільній справі, де предметом є матеріальні відносини, у які вони можуть вступати самостійно не має. У них у наявності є такий обсяг цивільних процесуальних прав та обов'язків, що властивий повнолітній особі. Те, що суд *може* (курсив наш – *авт.*) у таку справу залучити законного представника за своїм розсудом (ч.2 ст.29 ЦПК України) ситуації не міняє, оскільки позиція законного представника не буде переважаючою над позицією такої неповнолітньої сторони. Інакший висновок є неправильним не тільки з точки зору матеріального та процесуального права, але й нелогічним: допускаючи самостійність вказаних осіб у матеріальних відносинах (право на самостійне отримання і розпорядження зарплати з 16 років, можливість вільно укладати договори у сфері інтелектуальної власності і т.д.) у рамках процесуального права вони б не мали можливість самостійно захищати ті матеріальні права, які набували та реалізовували самостійно без дозволу своїх законних представників.

Аналогічна ситуація виникає у тому разі, коли неповнолітня особа отримує повну цивільну дієздатність в результаті укладення шлюбу або надання їй повної цивільної дієздатності. Тоді у цивільному процесі даний суб'єкт також буде мати можливість самостійно реалізувати весь комплекс цивільних процесуальних прав та обов'язків без будь-яких обмежень з боку законного представника (ч.3 ст.29 ЦПК України).

Таким чином, якщо неповнолітня особа буде мати повну цивільну дієздатність в силу ряду юридичних фактів або буде мати неповну цивільну дієздатність, але мова йде за цивільну справу, де предметом судового розгляду є відносини, у які дана особа вступала самостійно, неповнолітня особа буде володіти можливістю самостійно вчиняти всі цивільні процесуальні права та обов'язки у цивільній справі. Тобто у даному разі можна говорити про існування повної цивільної процесуальної дієздатності.

Отже, неповнолітня сторона, залежно від підстав участі у цивільній справі може володіти неповною цивільною процесуальною дієздатністю та реалізувати самостійно тільки той обсяг цивільних процесуальних прав, що закріплені у ст.27-1 та ч.4 ст.43 ЦПК України або може мати повну цивільну процесуальну дієздатність та самостійно реалізувати весь комплекс цивільних процесуальних прав та обов'язків.

На наш погляд, саме неповна цивільна процесуальна дієздатність сторін цивільного процесу наразі законодавцем регламентована не зовсім вдало. Наприклад, якщо порівнювати неповну та часткову цивільну дієздатність, то наочно можна побачити різницю у правових можливостях малолітньої та неповнолітньої особи. В той час як ЦПК України своїми нормами встановив єдину неповну цивільну процесуальну дієздатність малолітньої та неповнолітньої особи разом, повністю проігнорував різницю у фізичному, інтелектуальному та психологічному розвитку вказаних осіб. Ось чому, окремі вчені, звертаючи увагу на дану проблему, пропонують обсяг цивільних процесуальних прав та обов'язків неповнолітніх осіб, які б вони могли вчиняти самостійно розширити. Зокрема, Д.Ю. Іонова пропонує для неповнолітніх у віці від 14 до 18 років закріпити такі процесуальні права: право самостійно давати пояснення в усній і письмовій формі і приводити свої аргументи з усіх питань, що виникають у ході судового розгляду; ставити питання іншим особам, що беруть участь у справі; представляти докази і

брати участь в їх дослідженні; клопотати про витребування доказів і про виклик свідка; знайомитися з матеріалами справи, брати участь в судових дебатах. Отримання судом попередньої згоди або схвалення законним представником перерахованих процесуальних дій неповнолітнього не потрібно. У разі виникнення протиріччя при здійсненні неповнолітнім і законним представником вище вказаних процесуальних дій, суд має право вирішувати такі протиріччя на власний розсуд, тобто віддати перевагу процесуальній дії, здійсненій неповнолітнім або здійсненому його законним представником, виходячи з мети правильного вирішення справи та інтересів неповнолітнього [1, с.18–19].

На нашу думку, неповнолітній особі, яка не має повної цивільної процесуальної дієздатності варто окрім процесуальних прав, зазначених у ст.27-1 та ч.4 ст.43 ЦПК України дозволити реалізовувати ті процесуальні права з ст.27 ЦПК України, які будуть давати їй можливість отримувати інформацію про хід та результати слухання цивільної справи (зокрема, знайомитися з матеріалами справи, подавати докази, брати участь в дослідженні доказів, ставити запитання особа, які беруть участь у справі та свідкам, експертам, спеціалістам, подавати свої доводи, міркування по питанням, що виникають під час судового розгляду, користуватися правовою допомогою, знайомитися з журналом судового засідання та подавати письмові зауваження на нього, прослуховувати запис фіксування судового засідання технічними засобами, подавати письмові зауваження з приводу його неправильності чи неповноти, отримувати на безоплатній основі копії з документів, долучених до справи та копій технічного запису судового засідання). Не варто дозволити неповнолітній особі самостійно вчиняти розпорядчі права, оскаржувати рішення та ухвали по цивільній справі та зобов'язувати її до вчинення цивільних процесуальних обов'язків у справі. Вказані обмеження пов'язані із важливими процесуальними наслідками тих чи інших процесуальних дій, можливістю збільшення су-

дових затрат по цивільній справі або відповідальності, що покладається на сторону, якій притаманна повна цивільна процесуальна дієздатність.

Отже, виходячи з вище наведеного, неповнолітня сторона у цивільному процесі може володіти як повною цивільною процесуальною дієздатністю, так і неповною цивільною процесуальною дієздатністю, залежно від підстав її участі у цивільній справі. Вважаємо, що існуючий наразі обсяг неповної цивільної процесуальної дієздатності сторони варто розширити, надавши їй можливість самостійно вчиняти ті процесуальні права, що пов'язані з її інформуванням про хід та результати вирішення цивільної справи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ионова Д. Ю. Гражданская процессуальная дееспособность : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.15 «Гражданский процесс; арбитраж-

ный процесс» / Д. Ю. Ионова. – М., 2009. – 29 с.

2. Сапейко Л. В. Участь малолітніх та неповнолітніх осіб у цивільному процесі [Електронний ресурс] / Л. В. Сапейко // Право і безпека. – 2010. – № 1 (33).

3. Зейкан Я. П. Науково-практичний коментар Цивільного процесуального кодексу України / Зейкан Я. П., Луців-Шумська Н. Л., Шумська Н. Л. – К. : КНТ, 2011. – 672 с.

4. Васильев С. В. Цивільний процес : навч. посіб. / С. В. Васильев. – Х. : Одиссей, 2008. – 480 с.

5. Гражданский процесс Украины : учеб. пособие. – Х. : Одиссей, 2003. – 352 с.

6. Михайлова Е. В. К вопросу о понятии и содержании гражданской процессуальной правоспособности и дееспособности / Е. В. Михайлова // Юридический аналитический журнал. – 2003. – № 3 (7). – С. 119–121.

7. Ромовська З. Сімейний кодекс України : наук.-практ. коментар / З. Ромовська. – К. : Видав. Дім «Ін Юре», 2003. – 532 с.

Черевко П. П. Цивільна процесуальна дієздатність неповнолітніх сторін у цивільному процесі / П. П. Черевко // Форум права. – 2012. – № 4. – С. 1006–1009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://arhive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-4/12hppriscr.pdf>

Визначено вид та обсяг цивільної процесуальної дієздатності неповнолітніх сторін під час розгляду та вирішення цивільної справи. За результатами дослідження запропоновано вдосконалення чинного цивільного процесуального законодавства України.

***

Черевко П.П. Гражданская процессуальная дееспособность несовершеннолетних сторон в гражданском процессе

Определен вид и объем гражданской процессуальной дееспособности несовершеннолетних сторон во время рассмотрения и разрешения гражданского дела. За результатами исследования предложено совершенствование действующего гражданского процессуального законодательства Украины.

***

Cherevko P.P. The Civil Procedural Legal Capacity of the Minors' Parties in Civil Procedure

In this article the author defines the type and volume of the minors' civil procedural legal capacity during the civil case consideration and resolution. As the result of the current investigation is to improve the civil procedural legislation of Ukraine.